

Romerna och integrationsbegreppet en diskursanalytisk studie

Rebeca Persson

Ht. 2009, Lunds Universitet, Campus Helsingborg
Socionomprogrammet

Handledare: Håkan Johansson

Abstract

Swedish title: Romer och integrationsbegreppet, en diskursanalytisk studie

English title: The Roma people and their approach to integration, a discourse analytic study

Author: Rebeca Persson

Supervisor: Håkan Johansson

The main purpose of this study has been to get an insight to the Roma people's approach to integration. By identifying different discourses in the Roma magazine *É Romani Glinda*, attempts were done to find patterns in how the perceptions of integration are constructed. This has been done on the basis of discourse analysis with a strong emphasis on social constructivism. Contradictions in how the concept of integration is perceived is highlighted and discussed. Theories of integration have also been applied to the discourses, this in an attempt to clarify possible links between them and already existing integration theories.

One of the principal findings of the study was that the discourses in the magazine had a strong inclination towards the differences between the Roma people and the majority society. For example was this demonstrated by the emphasis on discrimination, ideas of separation and distrust towards the majority society that were seen in the discourses. Some of the localized discourses were partially surrounded by conflictive opinions. An example of this was the worries about assimilation which often were expressed together with what can be seen as a more integration friendly approach.

Keywords: roma people, integration, social constructivism, discourse analysis

Nyckelord: romer, integration, socialkonstruktivism, diskursanalys

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
Problemformulering	1
Syfte och frågeställningar	3
2. Metod	3
Diskursanalys	3
<i>Diskurs</i>	4
<i>Socialkonstruktivism</i>	4
<i>Diskursteori</i>	4
Val av metod	6
Tillvägagångssätt och tidningens utformning	6
Förförståelse.....	7
Validitet och reliabilitet	8
Metodsvårigheter	9
3. Tidigare forskning om den romska gruppen	9
4. Teorier om integration	13
Integrationsbegreppet.....	13
<i>Anders Langes alternativa integrationsmodell</i>	14
<i>Social differentiering och positivt getto</i>	15
<i>Motkultur</i>	16
Sammanfattning av integrationsteorierna	17
5. Analys och resultat	18
6. Diskurs 1: Vi och dem	18
Diskriminering	18
Den historiska skulden	21
Att leva separerade eller inte.....	22
<i>Motkulturskapande behandling</i>	24
7. Diskurs 2: Relationen till majoritetssamhället	26
Förväntad kulturförståelse.....	26
Romsk representation.....	27
8. Diskurs 3: Kulturbevaring	30
Självbild	30
Kulturella mötesplatser	33
Assimilationsoro	34
<i>Förändringsvilja</i>	35
9. Sammanfattning	36
Egna reflektioner.....	37
10. Referenslista	38
Artiklar från tidningen <i>É Romani Glinda</i>	40

Romerna och integrationsbegreppet

En diskursanalytisk studie

1. Inledning

Integrationsbegreppet har sitt ursprung i tanken att delar tillsammans ska utgöra en helhet (Popoola, 2002, s. 13). Detta blir tydligt när man ser till ordets lexikala betydelse och finner följande förklaring; ”process som leder till att skilda enheter förenas; även resultatet av en sådan process” (Nationalencyklopedin). Vidare kan man läsa att Sveriges regerings övergripande mål för landets integrationspolitik betonar lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund, ömsesidig respekt för olikheter, delaktighet, medansvar och antidiskrimineringsfokus (Integrations- och jämställdhetsdepartementet, 2008). Således finns det en tanke att integrationsbegreppet ska innefatta *hela* samhället och *alla* dess medlemmar.

Författare och politiker har i många sammanhang betonat att ansvaret för integrationen i det svenska samhället i alltför stor utsträckning ligger på minoritetsgrupper och invandrare. De menar att även majoritetssamhället har en skyldighet att främja integrationen grupper emellan (t.ex. Sahlin, 2002). Samtidigt har det i massmedia och inom politiken på senare tid höjts röster för att grupper som inte inkluderats i det svenska samhället själva har stor del i integrationsprocessen och måste ”anpassa” sig till Sveriges normer och värderingar (t.ex. Debatt 2009). Man kan konstatera att det pågår en samhällelig debatt där innefattandet av alla grupper och hela samhället i integrationsarbetet inte förs utan friktion. Vägen för att nå det integrationspolitiska målet ser olika ut beroende på om man tillhör minoritets- eller majoritetsbefolkningen. Integrationsprocessen kräver en viss form av anpassning från de olika delarna som ska integreras med varandra, men denna anpassning ser inte lika ut för alla befolkningsgrupper (Popoola, 2002, s. 15). Människors skilda värderingar och föreställningar, sociala situation och historia gör dessutom att definitionen av vad integration kan eller ska innebära, skiljer sig åt (a.a. s. 13). Annorlunda uttryckt kan man säga att integrationsbegreppet inte är på förhand bestämt utan skapas av olika diskurser som förs kring detta.

Problemformulering

För att förstå integration på ett bredare och djupare plan är det av intresse att studera hur olika grupper närmar sig begreppet. Gruppen som i denna studie belyses är romer. De första romerna kom till Sverige på 1500- talet och efter det har romer från framförallt Europa och Ryssland kommit till Sverige under olika tidsperioder. Idag finns det cirka 50000 romer bosatta i landet. Bland romerna finns en rad olika grupper och släkter. Deras gemensamma språk är romanés. Språket har dock splittrats i en rad olika undergrupper vilket gör att kommunikation grupperna emellan försvåras. Trots att det finns skillnader i både språk och kultur beroende på grupptillhörighet, uppfattar sig romerna som ett sammanhållet folk (Romadelegationen). Romerna har under en väldigt lång tid varit utsatta för rasism, förföljelse och diskriminering. Dessa villkor är fortfarande, om än i annan utsträckning än tidigare, aktuella i dagens Sverige (DO, 2004). Assimilationspolitik följt av integrationspolitik har varit receptet för inkludering (Popoola, 2002, s.28-29, Romadelegationen), något som historiskt har skett på representanter för majoritetsbefolkningens villkor.

I den sociala interaktionen människor emellan byggs gemensamma sanningar upp. Begrepp får mening i ett visst sammanhang, och kan sedan ändra mening i ett annat (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 11). Romen och professorn i lingvistik, Ian Hancock, beskriver hur det i samhället florerar en rad föreställningar kring romer som handlar om bland annat deras omoral och förbittring mot majoritetssamhället. Samtidigt finns det föreställningar kring majoritetsbefolkningen bland de romska grupperna som exempelvis kan handla om orenhet (Hancock, 2005). Då förföljelse av romer varit vanligt i historien, har en överlevnadsstrategi från romernas sida varit att leva i slutna grupper. I dessa har de värnat om sin kultur och sitt språk. Romer lever inte längre åtskiljda från majoritetsbefolkningen, men integrationen av den romska gruppen i det svenska samhället har gått långsamt (Romadelegationen).

Precis som i alla diskussioner med olika intressenter finns det skilda uppfattningar om hur problem kan och bör formuleras. Ibland har man samma uppfattning, men i många fall är meningarna åtskilda. Integration skiljer sig inte i detta avseende från andra frågor. Integrationshandlingsplaner, rapporter om integration, stödprogram för ökad integration och liknande har i stor utsträckning skapats av representanter för majoritetssamhället och således speglar de en viss integrationsdiskurs. I denna studie vänder jag mig istället mot den romska gruppen och försöker få en inblick i hur deras dialog, resonemang och diskussion kring integration förs. Fokus ligger således på en minoritetsgrupps inställning och syn på

integration, kort sagt den eller de diskurser som integrationsbegreppet omgärdas och utgörs av i den romska sfären.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna uppsats är att få en inblick i hur den romska gruppen ser på integration. Vidare vill jag belysa hur termen integration kan konstrueras och ges betydelse av den romska gruppen.

Genom studien söker jag besvara följande frågor:

- Vad utmärker tidningens diskurser och hur kan dessa vara relevanta ur ett integrationsperspektiv?
- Vilka motsättningar finns det i diskurserna kring de integrationsrelaterade tecknen?

2. Metod

Studiens empiriska material är hämtat från den romska tidningen È Romani Glinda och bygger på textanalys som metod. Jag ämnar utgå från ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt med diskursanalys och diskursteori som analysverktyg. Diskursanalys kan sägas utgöra en samlingsbeteckning över ett visst sätt att studera texters mening och konstruktion. Som helhet sammanlänkar den teori och metod och kan sägas utgöra en ”paketlösning” (Jørgensen & Phillips, 2000, s. 10).

Diskursanalys

Denna textanalytiska inriktning fokuserar i hög grad på det skrivnas innebördsaspekt. Den utgör en bred bas att ta sitt avstamp från och ger verktyg för att kunna göra en omfattande textanalys (Bergström & Boréus, 2005, s. 28, 305). I diskursanalys intresserar man sig för att se mönster i de föreställningsvärldar som finns och försöka koppla dessa till de villkor och förutsättningar som faktiskt existerar (Börjesson, sid. 53-54). Den vanligaste tolkningsstrategin vid diskursanalys är att inte fästa sig alltför mycket vid textens aktör och avsändare utan istället på allmänna mönster och omgivande diskurser (Bergström & Boréus, 2005, s. 28).

Diskurs

Enkelt uttryckt kan man säga att en diskurs är ett visst sätt att tala om och förstå vissa delar eller avsnitt av världen. Hur vi talar om saker är en partisk aktivitet som inte kan sägas vara en avspegling av verkligheten. Talet är snarare en aktör som beroende på hur det används kan ändra sociala relationer, identitetsuppfattningar och egentligen hela vår omvärld (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 7). Diskursbegreppet har en nära sammankoppling med social praktik. Man tar fasta på handlingsmönster, sociala seder och mönster vilka sedan förs samman med hur språket används i dessa sammanhang (Bergström & Boréus, 2005, s. 17).

Sammanfattningsvis kan man säga att diskurser är ”sociala mönster av betydelsefixeringar som står i instabila förhållanden till varandra” (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 136).

Socialkonstruktivism

Winter Jörgensen och Phillips redogör i boken *Diskursanalys som teori och metod* (2000, s. 11) för Vivien Burrs beskrivning av socialkonstruktivismens utmärkande drag. Enligt denna är verkligheten endast produkter av de sätt vi kategoriserar världen på. Detta innebär att den kunskap vi har om världen inte kan sägas vara allmängiltig eller objektiv. Med ett socialkonstruktivistiskt synsätt är det därför självklart att ställa sig kritisk till denna. Vidare påpekas det att den kunskap vi besitter om världen är kulturellt och historiskt påverkad. Den sociala världen eller världsbilden konstrueras utifrån vissa premisser som olika diskurser hjälper till att skapa. På så vis kan sociala mönster bevaras genom kommunikation såsom tal och text. Den sociala interaktionen är viktig då gemensamma sanningar byggs upp där. Att vissa handlingar är giltiga och tänkbara medan andra blir ogiltiga och otänkbara är en konsekvens av interaktionen i den världsbild vilken man befinner sig i. Detta i sin tur leder till olika sociala handlingar.

Diskursteori

Diskursteori är en inriktning inom diskursanalysen där Ernesto Laclau och Chantal Mouffe utgör förgrundsgestalterna (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 31). Inom teorin omfattar begreppet diskurs alla sociala fenomen och dessa kan i princip alltid studeras diskursanalytiskt. Laclau och Mouffe ser på språket som ett teckensystem där termer och uttryck inte har en förutbestämd betydelse utan istället uppfattas som öppna och tolkningsbara. Det är en diskursanalytisk tanke att betydelser som vi tillskriver begrepp aldrig kan låsas fast och exakt definieras. Uppfattningen att det pågår en ständig kamp eller konkurrens kring definitioner av samhälle och identitet är central inom diskursteorin.

Denna kamp får sociala konsekvenser och diskursanalytikens mål är att studera de ansträngningar och strävanden som görs för att uppnå klarhet och enhetlighet i det sociala inom alla områden och på alla nivåer. Själva processen i vilken begreppen får betydelse är således föremål för undersökning, detta kallas för betydelsebildning (Bergström & Boréus, 2005, s. 314-316, Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 31).

Det är viktigt för förståelsen av Laclau och Mouffes teori att beskriva betydelsebildning som en social process. Winter Jörgensen och Phillips (2000, s. 32) gör liknelsen vid ett fisknät där tecknen i språket är knutarna i fisknätet och där hela nätet utgör teckensystemet. Knutarna är placerade på bestämda sätt i nätet och det är på så vis de får sin betydelse. Betydelsebildning som social process handlar om en vilja att spänna ut nätet och tydliggöra hur de olika knutarna sitter i förhållande till varandra. Med andra ord se hur termer och tecken får betydelse i sitt sammanhang. Denna struktur, detta nät, finns egentligen inte vilket gör det omöjligt att fastställa betydelsernas relation till varandra. De konkreta fixeringarna av tecknen är nämligen tillfälliga och existerar på olika villkor som hela tiden skiftar. Det är dessa försök att uppfatta nätets struktur som är ingångsläget till diskursteorin. Själva utforskandet av hur vi kämpar kring hur de olika tecknen ska uppfattas och placeras är det intressanta studieobjektet.

Laclau och Mouffes diskursteori bygger på olika begrepp som används för att strukturera upp sociala fenomen. En betydelse av något inom ett speciellt område reduceras och fixeras inom en *diskurs* (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 33). Språket är uppbyggt av olika sätt att tänka kring begrepp och olika ords innehåll, *tecken* kallas de här (Bergström & Boréus, 2005, s. 315). Diskursen kring fenomen är uppbyggd av olika slags tecken som antingen kan vara *moment* eller *element*, dessa utgör knutar i fisknätet. De tecken en diskurs består av ändras ständigt, således är diskursen inte stabil. *Element* kallas de tecken som har många olika betydelser och vars betydelse det kämpas om. *Moment* däremot, kallar man de tecken som har blivit tillfälligt låsta vid en viss betydelse. En speciell diskurs kan således innehålla ett antal knutpunkter, vad dessa betyder beror på vilken relation de har till varandra och man kan säga att de fixeras genom denna relation. Diskursen konstrueras nämligen även i förhållande till det som den inte innefattar. Vissa tecken i texten kommer att framställas som huvudaktörer och få särskilda roller, ibland säger man att de är privilegierade tecken. Dessa utgör en *nodalpunkt* i texten. Kring nodalpunkten rör sig och ordnas alla andra element (Bergström & Boréus, 2005, s. 316-317). Genom *artikulation* kan tecken som annars kan uppfattas som icke-meningsbärande ges mening. Winter Jörgensen och Phillips tar i sin bok upp exemplet kropp.

Om man skriver ”kropp och själ” placeras det i en religiös diskurs, medan kropp i andra sammanhang kan ha helt andra områden som det knyts till, som exempelvis det medicinska fältet (2000, s. 35). Diskursen förskjuter vissa teckens möjligheter till alternativa betydelser och relationer till andra tecken genom att utesluta dem, detta för att skapa entydighet för en viss diskurs. Dessa uteslutna betydelsemöjligheter kallas för *det diskursiva fältet* (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 31). Detta utgör grunddragen i diskursteori, den är dock betydligt mer omfattande än vad som ovan beskrivits. Jag har valt att endast lyfta fram de analytiska verktyg ur diskursteorin som jag uppfattat som användbara i min studie.

Val av metod

I inledningsskedet var användandet av någon form av textanalys som metod inte helt självklart. Min ambition från början var att göra fokusintervjuer med representanter för olika romska föreningar för att på så vis lyfta integrationsbegreppets betydelse. Efter en förintervju med en handläggare för romska frågor, fick jag intrycket att en sådan studie skulle kunna bli svår att genomföra. Integrationsinriktningen på arbetet var inte tillräckligt uttalat i de organisationer jag hade tänkt använda mig av för min studie. I jakt på alternativa sätt att lyfta fram integrationsbegreppet i den romska gruppen fann jag tidningen *É Romani Glinda* och bestämde mig då för att låta den belysa hur det talas om integration i ett helt romskt sammanhang. Med en diskursanalys når man de inte lika uppenbara aspekterna av ett fenomen, sådana som ibland kan vara svåra att artikulera. Det var just dessa som var i blickfånget för studien. Diskursanalysen som metod har dessutom en ambition att förstå innebörden av texten, något som även det är centralt uppsatsen (Bergström & Boréus, s. 21).

Tillvägagångssätt och tidningens utformning

Studiens empiri består av tidningsartiklar från tidningen *É Romani Glinda*. På tidningens hemsida kan man läsa att *É Romani Glinda* tar upp nationella och internationella frågor som rör romer, lyfter fram den romska kulturen och arbetar för romers integration i samhället. Den vänder sig i första hand till romer, men även till organisationer, myndigheter och privatpersoner som kommer i kontakt med romska frågor. Tidningen utgör den enda tidskrift som når romer i hela Sverige och *É Romani Glinda* får ekonomiskt stöd av Integrationsförvaltningen och Statens kulturråd. Varje nummer av tidningen trycks i cirka tusen exemplar och redaktionen beräknar att den läses av ungefär fem tusen personer varje månad (*É Romani Glinda*). Ett nummer består av ungefär trettio sidor och utkommer sex gånger per år. Tidningen *É Romani Glinda* är förankrad i ett speciellt sammanhang, nämligen

att majoriteten av texterna är skrivna av romer och att de främst är riktade till en romsk läskrets.

Min utgångspunkt var att läsa igenom samtliga nummer av tidningen, 35 stycken totalt (sista numret ingår ej i analysen då det inte hade tryckts då analysarbetet påbörjades). Steg två i analysarbetet bestod i att försöka urskilja vad artiklarna i tidningen faktiskt handlar om. Jag försökte skapa mig en övergripande bild av vilka ämnen som tas upp i tidningen. Detta gjorde jag genom att kommentera varje artikel/notis/insändare (drygt 500 stycken artiklar totalt) på ett separat papper. Ganska snabbt kunde jag bilda mig en uppfattning om de övergripande ämnena eller det fokus som texterna riktades mot. Trots att varje artikel har ett mer eller mindre tydligt uttalat område som det belyser, framkommer även idéer, inställningar och uppfattningar om andra ämnen. Därför blev de kommentarer jag gjort om varje artikel den viktigaste informationen då jag i nästa steg lokaliserade ramarna för de olika diskurser som skulle utgöra studiens huvudinriktningar. Analysarbetet fortsatte genom att jag ringade in återkommande teman som upprepades i de olika artiklarna och försökte finna mönster i resonemangen. Framförallt försökte jag tänka i termer av innebördsaspekt. Till exempel ställde jag mig ständigt frågan: när det talas om detta, vad innebär det då för diskursen? Jag försökte även placera in de olika tecken jag fann i skilda kategorier för att på så sätt försöka upptäcka var tecken- och diskursgränserna gick. Detta analysarbete slutade med att jag lokaliserade 3 diskurser. I resultat- och analysdelen sammanställer jag vissa delar av artiklar och ibland hela artiklar. Alternativt citerar jag en del av en text från en artikel. Detta för att belysa de mönster jag funnit vid genomläsningen. I referenslistan som presenteras sist i studien finns en separat del där artikelreferenser är angivna. I denna kan man se från vilket nummer varje artikel är hämtad. .

Förförståelse

För att kunna genomföra uppsatsen var det nödvändigt att ta avstamp från några grundläggande tankar kring integration. I detta föreligger det vissa problem då en av huvudidéerna med ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt är att erkänna fenomen som ständigt föränderliga och vara öppen för att diskurser ser olika ut beroende på vem som beskriver dem (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 104). Min förförståelse och redan existerande idéer kring det som skulle studeras är även de konstruerade och för stunden fasta, de kan således sätta hinder i vägen för ett öppet synsätt. Trots att en sådan diskussion är viktig, är en alltför stark betoning på detta faktum inte fruktsam då det lätt kan leda till ett

cirkelresonemang och därmed omöjliggöra läsningen. Ambitionen har istället varit att inte försöka kategorisera vad integration egentligen är på förhand, utan istället utgå från vad som sägs i artiklarna och sedan reflektera över om en koppling kan göras till integrationsvärden. Det kan tyckas vara samma sak, men tanken är att vara öppen för nya tolkningsmöjligheter så länge det är möjligt. Förförståelsen är viktig och en tolkning den förutan är inte möjlig (Bergström & Boréus, 2005, s. 25), dock måste man som undersökare vara uppmärksam på dess fällor och anstränga sig för att i första hand låta texten och inte en själv tala.

Validitet och reliabilitet

Det som ska studeras skapas i viss mån av den som studerar det, förförståelsen måste räknas in då vi ser vilka resultat vi har kommit fram till. Genom att öka medvetenheten kring sin egen förförståelse kan man uppnå bättre validitet, det vill säga att studien mäter det den är tänkt att mäta (Bergström & Boréus, s. 34-35). I mitt fall handlade det om att få en god inblick i den sociala kontext min studie befinner sig, att läsa på om romernas situation och förhållande till majoritetssamhället, men även att läsa på om det socialkonstruktivistiska tankesättet. Precis som Börjesson (2003, s. 58) betonar, så är all forskning ett möte mellan forskarens föreställningsvärld och det som det ska forskas om. Liksom alla andra människor är forskaren en produkt av den tid han lever i och kommer aldrig att kunna se världen helt fri från sin egen förförståelse där aspekter som fördomar och kultur måste tas i beräkning. Sett ur den synvinkeln är det svårt att bedöma validiteten. Validiteten kan också lyftas fram ur en fruktbarhetsaspekt. Med detta menas att man frågar sig om de förklaringsmodeller man kommer fram till uppfattas som användbara (Bergström & Boréus, 2005, s. 123). Jag tror att vi är i behov av att öka förståelsen för hur man kan uppfatta integrationsbegreppet olika beroende på vilken livsvärld man tillhör. Sett ur den aspekten vill jag påstå att min studie har relativt hög validitet. Då *É Romani Glinda* vänder sig främst till romer och är skriven av romer anser jag mig kunna få en övergripande bild av integrationsbegreppets framställning i den svenska romska sfären. Därför tror jag att studien mäter det den avser att mäta och därmed ökar validiteten.

Reliabilitetsaspekten i studien är viktig att ta upp. Att den går att upprepa är ett av forskningens sätt att kvalitetssäkra material. Genom att tydligt beskriva hur jag gått tillväga i varje steg, är min förhoppning att kunna öka uppsatsens reliabilitet. Som forskare vill man begripa det man studerar och gör det genom att applicera ett visst synsätt på problemet

(Börjesson, sid. 166-167). De "glasögon" jag använder i min studie skulle någon annan person kunna använda för att undersöka begreppet integration i det sammanhang jag gjort. Det är troligt att resultaten skulle luta åt ungefär samma håll som mina, men mindre troligt att de skulle bli exakt likadana. Förhoppningen att olika forskare kan få samma resultat bara de använder samma analysverktyg utgår från ett idealistiskt tanksätt. Tolkningsaspekten är en reliabilitetsfråga och en helt neutral tolkning är inte möjlig, vikten av denna skiftar kraftigt beroende på vetenskapstradition (Bergström & Boréus, 2005, s. 37).

Metodsvårigheter

Att använda mig av diskursanalys tycktes först som en lysande idé. Det krävde dock väldigt mycket läsning innan jag fick klarhet i diskursanalysens snåriga värld. Speciellt på diskursteorin hade jag höga förhoppningar innan analysarbetet tog vid. Ganska snabbt insåg jag att tiden inte räckte till för att fördjupa mig i Laclau och Mouffes teori på det sätt jag först hade önskat. Därför blev resultatet ett visst avkall fick göras på användanden av deras intressanta modell. Diskursteorin har hjälpt mig under arbetets gång genom att ständigt närvara som ett ledsnöre. Att strukturera upp texterna kring diskursteoretiska begrepp har varit ett ovärderligt verktyg. Det krävdes ett stort antal lästimmar för att få en inblick i materialet. Inledningsvis kändes det svårt att få grepp om och finna mönster i texterna, men i slutstadiet kändes det som om jag hade fått en tydlig uppfattning om artiklarnas struktur och teman.

3. Tidigare forskning om den romska gruppen

På uppdrag av Delegationen för romska frågor har Laura Palosuo vid Uppsala universitet gjort en inventering av forskningen kring romer i Sverige (2008). Hon konstaterar att en stor del av den forskning som gjorts kring romer behandlar majoritetssamhällets förhållande till gruppen (s. 52). Vidare menar Palosuo att mycket av den forskning som gjorts är förlegad och alltför ofta fokuserar på negativa aspekter av den romska frågan. Hon eftersöker mer nyanserad och aktuell forskning där romernas egna villkor lyfts fram (s. 52, 26).

När det gäller forskning som specifikt tar upp frågor kring romer och gruppens egen syn och inställning till integration, har jag inte kunnat finna några publikationer som behandlar detta. Dock finns det studier som tar upp angränsande problem, så som diskriminering och utanförskap och studier som delvis belyser integrationsfrågor. Exempel på detta är forskning

kring romernas situation i skolan och rapporter om diskrimineringsläget, av vilka några exempel redogörs för nedan. Dessa har visat på en utbredd diskriminering av romer vilket får oönskade effekter för integrationen. Exempelvis gör arbetslöshet att många tvingas stanna kvar i segregerade bostadsområden vilket försvårar social samvaro med människor från majoritetssamhället (Kamali, 2006, s. 360). Romers skolgång betonas i hög utsträckning och ett antal rapporter och studier har skrivits om detta. I avhandlingen *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* av Christina Rodell Olgaç, har intervjuer med romer gjorts som handlar om deras skolgång under tiden från 1970 till år 2000. Det framkommer att rasism och kränkningar har präglat skolgången och att ett sätt att skydda barnen från detta har varit att hålla dem hemma från skolan. Det beskrivs bland annat hur en ond cirkel kan skapas när det gäller skolsituationen. De intervjuade berättar hur skolorna inte tog skolplikten på allvar för de romska eleverna och inte kontaktade familjen då eleverna uteblev. Föräldrarna höll barnen hemma då de ansåg att barnen behandlades illa där och ibland även uppfattades skolan som ett hot mot den egna kulturen. Således skapades en kunskapslucka som senare blev svår att ta igen (s.24- 25). Skolverket gjorde år 2007 en undersökning med namnet *Romska barn skolan*. I den ingick en fallstudie med tre skolor. I samtliga tre uppger skolans personal att kontakten med föräldrarna till de romska barnen är svår. En uttrycker att det lätt skapas en ”vi och dem” känsla när de pratas vid och att endast den romska brobyggaren (lärarassistent) som pratar romanés kan få tillträde. (s. 30- 39). Studien betonar romernas rätt att få stöd i att utveckla sin kultur men påpekar också att denna kan komma i konflikt med skolplikten i Sverige. Det lyfts fram att romska föräldrar ibland godtar eller medverkar till barnens skolbrott. En koppling mellan detta och föräldrarnas rädsla att de unga ska förloras från den romska gemenskapen görs. Man påpekar även att föräldrarnas dåliga erfarenhet av skolan spelar in (s. 57).

En viktig utgivning i detta sammanhang är rapporten *Diskriminering av romer i Sverige: rapport från Diskrimineringsombudsmannens projekt åren 2002 och 2003* (2004). Rapporten bygger på ett tvåårigt regeringsuppdrag till Diskrimineringsombudsmannen och tar upp hur diskrimineringsläget för romer ser ut inom olika samhällsområden. I denna belyses hur många romer uppfattar Sverige som ett rasistiskt land där få känner sig delaktiga och accepterade i samhället. Inom bostadsmarknaden är diskrimineringen särskilt påtaglig och det beskrivs hur många bostadsbolag tycks föra en anti-rom policy. Även diskriminering kopplat till affärer, restauranger och hotell lyfts fram. Rapporten beskriver också hur romer önskar få tillträde till arbetsmarknaden och bryta isoleringen som detta utanförskap innebär. Dock presenterar detta en rad svårigheter vilka främst är knutna till brist på utbildning och den diskriminering som

ofta upplevs inom utbildningsväsendet. Rapporten påpekar även att många äldre romer inte har egen erfarenhet av skolan och är rädda att förlora barnen till majoritetssamhällets kultur. Detta är något som delvis påverkar inställningen till barnens skolgång. Enligt studien utgår skolan från ett majoritetssamhällesperspektiv vilket försvårar romers delaktighet. Rapporten tar vidare upp att kontakten mellan myndigheter och romer präglas av misstro. Detta härleds dels till hur romer behandlats genom historien av myndigheter och dels till den socialt utsatta situation gruppen befinner sig i. Misstron mot både polis, socialtjänst och domstolsväsendet är väldigt hög i den romska gruppen, det framkommer att många romer känner att de snarare blir behandlade som grupp än som individer.

En intressant artikel som publicerats av Tvärsnitt, Vetenskapsrådets tidning, är Ingvar Roths *Romerna: mer utstötta än andra minoriteter* (2004). Den redogör för romernas historia och belyser gruppens minoritetsstatus. Artikeln tar även upp en del aspekter av mötet mellan romer och majoritetssamhälle. Roth menar att den romska gruppen inte i lika stor utsträckning som andra minoritetsgrupper har gynnats av dagens diskussion om multikulturalism. En anledning till detta är att de inte har starka och organiserade lobbyister som kunnat arbeta för deras sak. Detta, skriver Roth, har gjort att de är mindre integrerade på arbetsmarknaden och inom skolan. I avsaknaden av effektiva nationella rörelser och en egen stat, har den romska gruppen inte kunnat försvara sina intressen på ett effektivt sätt. Roth tar upp romernas långa diskrimineringshistoria samt betonar hur majoritetsbefolkningen diskriminerat gruppen och skilt den från det övriga samhället. Han lyfter fram hur politiken för den romska frågan kretsat kring assimilation, negligierande inställningar och försök att synliggöra gruppen som ”exotisk”. Vidare beskrivs hur romer många gånger levit relativt segregerat och avskilt från majoritetssamhället till vilket en koppling till gruppens möjlighet att behålla sin kultur och sitt tankesätt görs. Det finns en splittring inom den romska gruppen när det gäller vilken inställning man ska ha för att främja gruppens behov, menar Roth. Dels förespråkas en integrationsidé där värdet av romernas integration står i centrum. Dels talas det om en separationsidé där fokus istället ligger på att stärka den egna kulturen och levnadssättet. Dock påpekar han att en blandning av dessa båda synsätt är det vanligaste.

I sammanhanget bör även Karl-Olov Arnstbergs avhandling *Svenskar och zigenare: en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns* (1998) lyftas fram. Denna behandlar hur det svenska folkhemmet bemött romer från 50-talet fram tills det att boken skrevs. Arnstberg, professor i etnologi, ombads att utvärdera ett projekt i Rinkeby där man arbetat

med romer. I samband med detta skrevs boken som förutom projektutvärderingen tar upp myndigheternas hantering av den romska frågan. Till skillnad från många andra studier av romer, presenteras i denna bok gruppen som en etnisk minoritet där kulturformerna fortfarande är ytterst levande och starka. Arnstberg ifrågasätter den framställning av romer där de presenteras som svaga och utsatta och försöker istället att finna andra förklaringar till varför socialt arbete riktat mot den romska gruppen ofta misslyckats. Författaren menar att Sverige varit generös mot den romska gruppen och att den ibland turbulenta samlevnaden mellan romer och majoritetssamhälle i stor utsträckning beror på romerna själva. Romernas avståndstagande till icke-romer, en ovilja till arbete och statens idealiserande kring mångkulturalism är bland andra områden som lyfts fram som anledningar till samlevnadsproblemen. När det gäller romernas kulturella uttryck, menar Arnstberg att alla kulturer är heliga och dess utövare ska behandlas respektfullt. Samtidigt påpekar han att det är romerna själva som ansvarar för att upprätthålla sin egen kultur, inte majoritetssamhället. I konfrontationen olika kulturer emellan kan vissa kulturinslag försvinna, något som är helt i sin ordning. Författaren speglar en negativ bild av samlevnaden mellan romer och majoritetsbefolkning. Han har svårt att se hur en smidig inkludering av romerna ska kunna möjliggöras utan att romerna ändrar på sina levnadssätt och tankebanor. Arnstbergs studie bygger främst på möte mellan socialsekreterare och romer knutna till socialtjänsten. Han menar att majoriteten av romerna i Sverige är kopplade till olika bidrag, vilket gör hans studie av socialvårdens romer relevant även ur ett bredare perspektiv. Dock påpekar han att bilden kanske hade kunnat framställas som ljusare om representanter för hela den romska gruppen studerats.

Sammanfattningsvis vill jag framhäva att det tycks finnas få studier som lyfter fram den romska gruppens syn på integration och hur man tänker kring delaktighet och samlevnad med majoritetssamhället. Mycket fokus riktas mot den negativa särbehandling romer varit och är utsatta för och att lyfta fram denna som förklaringsmodell till integrationssvårigheter. Arnstbergs ansats måste dock ses som motsatt, där ansvar istället läggs på den romska gruppen.

4. Teorier om integration

För en djupare förståelse för hur empirin kan kopplas till redan existerande tankar kring integration, kommer teorier och begrepp med anknytning till integration att tas upp. Då mitt syfte till stor del handlar om att finna diskurser om integration, kan det vara av intresse att se hur dessa funna diskurser kan uppfattas ur en integrationsteoretisk synvinkel.

Integrationsbegreppet

Det finns många föreställningar kring hur integration ska/kan uppfattas. Det saknas en generell och allmängiltig definition och det finns en viss splittring bland forskare när det gäller att fastställa ramarna för vad integration inbegriper. Detta innebär dock inte att gemensamma drag i forskningen kring integration helt saknas utan snarare belyser det hur integrationsbegreppet utgör en komplex idé som går att lyfta fram ur olika infallsvinklar (Aytar, 1999, s. 13).

Som ett inledningsförsök att ringa in det omfattande integrationsbegreppet väljer jag att lyfta fram Margareta Popoolas beskrivning av olika värden som integration ofta är förknippat med (2002, s. 13). Hon beskriver hur integration kan ses som sammanfogandet av olika samhällsgrupper där målet är att delarna bildar en helhet. Jämlikhet och rättvisa har i integrationsssammanhang en tydlig roll. Dels kan det förstås som rättighet till olikhet eller rättighet till likhet. Dock är dessa begrepp svåra att avgränsa och konkretisera. Utjämningsstanken har sin grund i viljan att göra ekonomiska socioekonomiska skillnader mellan samhällsgrupper så små som möjligt. Blandning och spridning står nära varandra. Det handlar främst om en tanke att öka samhällets vitalitet och minska dess konfliktbenägenhet genom blandning av olika befolkningsgrupper. Ett ickesegregerat samhälle förväntas skapa ökad förståelse för varandras olikheter, delvis genom den naturliga interaktionen människor emellan. Begreppen inkludering och delaktighet åskådliggör integrationens fokus på grupper tillträde till exempelvis utbildning och arbetsmarknad. Genom inkludering i olika sfärer kan en känsla av delaktighet uppstå. Även tillit kan utgöra en del av integrationsbegreppet där förtroendet mellan majoritets- och majoritetsbefolkningen står i centrum. Det handlar om både tillit mellan enskilda individer från skilda grupper, men även tillit till samhällssystemet som helhet. Funktionell integration behandlar de värderingar och levnadssätt som skiljer minoritetsgrupperna från majoritetssamhället och belyser vilka av dessa som går att förena med hur majoriteten i landet lever utan att friktionen blir alltför påtaglig. Den funktionella

integrationen kan sägas utgöra minsta möjliga grad av anpassning som förväntas av minoritetsgrupper. Dessa koncept kan ses som en bred utgångspunkt när integration ska diskuteras och kommer i denna studie att ligga till grund för vidare granskning och reflektion av begreppet.

Anders Langes alternativa integrationsmodell

För att på ett mer konkret plan belysa hur en av många teoretiker handskas med integrationsbegreppet följer en förklaringsmodell som jag anser vara användbar i denna studie. Osman Aytar (1999, s. 26-28) beskriver Anders Langes teori som behandlar integrationsbegreppet. Lange värjer sig från att överhuvudtaget använda ordet integration då han anser det vara alltför otydligt. Hänvisningar görs till en kanadensisk studie av invandrargrupperns situation och utifrån den sammanfattar han sin teori. De komplicerade relationer som kan skapas mellan en etnisk grupp och ett majoritetssamhälle lyfts fram genom att fokusera på två punkter. Den första kallar han ”graden av inkorporering i värdsamhället” (a.a. s. 27). Under denna punkt faller bland annat ekonomiska resurser, upplevd diskriminering på arbetsmarknaden, upplevda nackdelar av kulturbevarande, graden av acceptans från grannar och upplevt politiskt handlingsutrymme. Punkt nummer två kallar Lange ”etnicitetens betydelse som grundval för organisation” (a.a. s. 28), som sedan i sin tur är delad i två; det externa och det interna. Från den externa aspekten uppfattas exempelvis stort fokus på gemensamt språk och tradition samt deltagandet i etniska institutioner som kulturbevarande aktiviteter. Tydlig betoning på dessa ses då som att etniciteten är betydelsefull som grund för organisation. Som intern indikator ingår kognitiva, moraliska och känslomässiga dimensioner. Individuella och kollektiva självbilder och kunskaper om gruppens centrala värden är exempel på vad den kognitiva dimensionen kan innefatta. I den moraliska dimensionen ingår lojalitet, samhörighet och förpliktelse gentemot gruppen. Känslor av beroende, trygghet och tillfredsställelse med den egna gruppens tradition och kultur utgör den känslomässiga dimensionen av etnicitetens betydelse för organisation. De externa och interna dimensionerna av Langes modell kan ge en inblick i omfattningen av etnicitetens bevarande hos en viss grupp.

Assimilationspolitik och dagens integrationspolitik

Integrationspolitik i Sverige har tidigare haft kopplingar till assimilering (Popoola, 2002, s. 17, 28-29). Kortfattat kan man säga att assimilering innebär en total integration av individer eller grupper där svenska normer och värderingar helt tagit över ens tankesätt och identitet.

Uttryck för den egna etniciteten upphör att existera och ersätts istället av den nya kulturens yttringar (Kuusela, 1993, s. 32). Värt att tillägga är att det i en assimilationsprocess inte ställs några specifika krav på majoritetssamhället utan att detta förväntas fortsätta i princip oförändrat, kraven på anpassning kan således ses som enkelspåriga i en sådan process.

Sedan år 1976 då det genom grundlagsstadgning bestämdes att nationella minoriteters möjlighet och rätt till utövandet av sin kultur, språk och religion skulle främjas, har idén om kulturell mångfald i hög utsträckning ersatt assimilationstanken. Ledande begrepp i denna grundlag är jämlikhet, samverkan och valfrihet varav det sista skapat mest kontroverser. Jämlikhetsmålet syftar till att minoritetsgrupper är likställda majoritetsbefolkningen när det gäller rättigheter och skyldigheter samt att de ska ha samma möjlighet att prata sitt språk och utöva sin kultur. Samverkansmålet lyfter vikten av samarbete och kräver att ett sådant skall finnas mellan majoritetsbefolkning och minoritetsgrupper då gemensamma frågor behandlas. Denna samverkan skall vara omfattande och ska gälla för båda grupper. Valfrihetsmålet handlar om minoriteters rätt att välja i vilken utsträckning de vill leva i den ena eller den andra kulturen (Popoola, 2002, s. 29). Popoola menar att det speciellt inom valfrihetsmålet finns utrymme för potentiell konflikt (a.a. s. 30). Speciellt om minoritetsgrupper tydligt hävdar sin rätt att hålla på kulturella inslag som majoritetsbefolkningen anser vara svåraccepterade. Konflikter av sådan art kan endast lösas genom att hålla en viss distans till varandra, något som i sig kan ses som integrationens motsats. En positivt praktiserad etnisk särbehandling kan uppfattas som bevis på en ökad tolerans från samhällets sida, alltför stort utrymme för sådan har dock ibland lyfts fram som ett hot mot den svenska kulturen. Jämlikhet, samverkan och valfrihet är integrationsmål som bestått, trots att olika turer och namnbyte kring invandrar och minoritetspolitik gjorts (Popoola, 2002, s. 31). I dagens debatt och politik anses assimilationsidén vara förlegad, trots detta lever vissa assimilationskrav kvar. Ett exempel på detta är kravet att anpassa sig till svensk lagstiftning och användandet av svenska språket i många sammanhang. För att återgå till Popoolas inledande värdebegrepp kan man säga att detta utgör en del av den funktionella integrationen. Att följa svensk lag trots att detta eventuellt kan innebära en viss kränkning av den egna kulturen eller värderingarna är ett assimilationskrav som ställs på invandrare och minoritetsgrupper från det svenska samhällets sida (Popoola, 2002, s. 25).

Social differentiering och positivt getto

Inom social differentieringsteori utgörs integration av att man blir aktör på olika samhällsarenor på olika vis. Tillträde till dess arenor får man genom kommunikationskoder

för olika områden och genom att man är insatt i de sociala förväntningar samhället ställer inom just det området (Madsen, 2006, s. 137). Man kan vara integrerad på ett visst område, exempelvis arbetsmarknaden men samtidigt vara exkluderad från andra till exempel från en vänskapskrets med majoritetsmedborgare. Olika grupper, gemenskaper och sociala system kan i ett sådant samhälle verka vid sidan om varandra. Då en person önskar integreras på ett nytt område krävs att personens värderingar och normer överrensstämmer med de personer som tillhör den nya gruppen. Detta för med sig att inte alla personer får tillträde till alla arenor omedelbart. Dock kan man se det som att samhällets olika områden befinner sig i ständig förändring där alla har möjlighet att anpassa sig och få plats i den mån de själva finner det fruktsamt. Alla delar av befolkningen behöver inte vara lika integrerade, de behöver inte heller vara integrerade inom alla områden (a.a. s. 138, 151).

När det gäller det positiva gettot ska medlemskap/tillhörighet i ett sådant uppfattas som ett val eller åtminstone ett tillval gjort av individer som befinner sig där. Det handlar om att människor med ett värdesystem eller uppfattning som avviker från majoritetsbefolkningen, går samman och bildar en gemenskap. I det positiva gettot kan man i större eller mindre utsträckning fungera självständigt i förhållande till majoritetssamhället på ett sätt som motsvarar gruppens önskemål. Gränsen mellan det positiva gettot och det kringliggande majoritetssamhället är öppen och det är här integrationstanken kommer in. Majoritetssamhällets aktörer och medborgare samt gettots medlemmar ska kunna röra sig mellan dessa båda områden. På så vis kan människor känna hemvist i båda världarna. Just möjligheten till tillhörighet i både den egna kulturen och i det omkringliggande samhället är styrkan i det positiva gettot och det är i ett sådant sammanhang det kan bidra till ökad förståelse kring social integration.

Motkultur

Varje samhälle och kultur har gränser för vad som kan tolereras när det gäller beteenden, synsätt och värderingar som avviker från majoritetens norm. Leila Falsafi (2008, s. 147-148) beskriver det svenska integrationsprojektet som en ansats att försöka tänja på dessa gränser. Majoritetsmedborgaren lär sig genom integrationsidén att tolerans och förståelse är eftersträvansvärda attribut och att olika seder och bruk utgör en naturlig del av samhället. De krav som ställs på majoritetssamhället i avseendet gränstänjning kring vad man tolererar kan leda till ytterligare känslor av utanförskap bland minoritetsgrupperna. Detta kan nämligen tolkas som ytterligare ett bevis på att någon utanför minoritetsgruppen dikterat villkoren för

levnadssättet. Att någon utanför gruppen bestämt var gränserna går med utgångspunkt i majoritetssamhällets normsystem. Ur detta kan ett motstånd skapas, riktat mot majoritetssamhället där motståndet upprätthåller en känsla av värdighet. I detta sammanhang kan en motkultur skapas där huvudingrediensen utgörs av ett avståndstagande från majoritetssamhället där endast inslag av den egna eller ursprungliga kulturen ingår. En nation som är uppriktig i sin vilja att skapa ett samhälle präglad av mångfald karaktäriseras av en förmåga att inkludera olika grupper. Detta görs genom att uppvisa en genuin vilja till förändring av samhället och dess kultur som helhet och inte genom en inlärdd och begränsad syn på vad tolerans innebär.

Sammanfattning av integrations teorierna

Det svåröverskådliga integrationsbegreppet ges i denna studie liv av en rad teorier och tankar kring begreppet. De integrationsvärden som Popoola (2002) belyser går igen i alla dessa teorier och tycks utgöra en yttre gräns för vad som lyfts fram i dessa sammanhang. Inte minst blir detta tydligt med då man ser till grundlagens integrationsmål; samverkan, valfrihet och jämlikhet. Exempelvis så bygger samverkansidén på ett visst mått av tillit från både majoritetsbefolkningen och minoritetsgruppens håll. Vidare så ser man hur samma grundlag utesluter assimilationstankar genom att betona minoritetsgruppers egna val och rätt till kulturutövning och bevaring. Man har rätt att vara annorlunda i förhållande till majoritetsbefolkningen, men samtidigt har man rätt att bli behandlad likadant som dem. På liknande sätt beskriver Madsen (2006) minoritetsgruppers valfrihet när det gäller organisering. I hans teori kan man följa samma anti-assimilationstanke där han menar att inomgruppsliga sammanslutningar kan hjälpa integrationen så länge gränserna till majoritetssamhället hålls öppna. Organisering på grund av etnicitet är ett område som även Aytar beskriver genom Langes teori (1999). Han menar att detta utgör en viktig punkt när man ska studera relationen mellan en minoritetsgrupp och ett majoritetssamhälle. Grupper uppfattning av inkorporering i majoritetssamhället belyses även det av Lange, något som kan kopplas till många av Popoolas värden, exempelvis inkludering och delaktighet. Den funktionella integrationen tas upp i Falsafis begrepp motkultur (2008). Majoritetssamhällets medborgare har lärt sig att tänja på vad de anser vara gränserna för ”överträdelse” på deras kulturella arena, menar Falsafi. Således uppfattas försök till förståelse och samlevnad inte som äkta utan som dikterade av majoritetssamhällets norm. Detta kan leda till att en motkultur skapas som ökar klyftan mellan grupperna.

5. Analys och resultat

För att besvara studiens frågor beskrivs i analysen som följer tre olika diskurser som enligt min mening genomsyrar innehållet i artiklarna. Dessa tre diskurser har relevans ur ett integrationsperspektiv. I vissa diskurser blir motsättningar kring olika uppfattningar tydliga, medan de vid andra tillfällen uteblir. Genom analysen görs ett försök att strukturera upp dessa motsättningar och fixerade begrepp för att på så sätt tydliggöra tankebanor och dess eventuella koppling till integration. Den första diskursen benämns *Vi och dem* och lyfter områden som tydliggör eller markerar skillnader mellan majoritetssamhället och romerna. Den andra diskursen, *Relationen till majoritetssamhället*, har starka kopplingar till den första diskursen. Här ligger emellertid betoningen i större utsträckning på områden och tankar där fler möjligheter till närmanden grupperna emellan uttrycks. Diskurs tre centreras kring den *kulturbevarande* aspekten av det tal som förs i artiklarna. I denna diskurs utgörs kärnan av etnicitet och kultur. Jag ämnar belysa hur detta kan ligga till grund för organisering, självbild och delaktighet i majoritetssamhällets sfär.

6. Diskurs 1: Vi och dem

I denna diskurs framhålls tankar och förhållanden som speglar klyftan mellan majoritetssamhället och romerna. Temat är tydlig i många av texterna och uttrycks på en rad olika sätt. Min uppfattning är att denna diskurs är den mest framträdande i tidningen. Den utgör även den mest omfattande delen av analysen. *Vi och dem-diskursen* är indelad i tre huvudtecken och ett undertecken som jag tillsammans anser utgöra det tal som uttrycks kring klyftan mellan majoritetssamhället och romerna i tidningen. Dessa tecken är *diskriminering*, *den historiska skulden*, *att leva tillsammans* och *samlevnadsförsök kopplat till motkultur*. Både tecknen *diskriminering* och *den historiska skulden* är enligt mig nyckelbegrepp i sammanhanget, något som tydliggörs i analysen.

Diskriminering

I romernas sociala världsbild verkar diskrimineringsbegreppet är ytterst levande och ständigt närvarande, nästintill befast och självklart. Exempelvis uttrycktes följande under en konferens som handlade om hur man arbetar med de nationella minoriteterna: ”Diskrimineringen sker än idag helt öppet, man döljer inte ens motiven” (Sista temakonferensen). I en annan artikel formulerades det så här: ”Det är inte längre skottpengar på romer, men man kan säga vad man vill om dem än idag” (Temadag romer).

Närvaron av ordet diskriminering är inte svårt att förstå. Romernas orättvisa behandling i samhället är väldokumenterad (t.ex. DO. 2004). Det finns en nära koppling mellan diskriminering och integrering i det avseendet att diskriminering kan sägas utgöra ett bevis på att olika människor värderas på olika sätt, något som står i strid med tankar kring jämlikhet och rättvisa (Popoola, 2002, s. 13). Vidare så kan, enligt Anders Langes teori, en koppling göras mellan en grupp eller individs uppfattning om att vara diskriminerad och dess grad av inkorporering i samhället (Aytar, 1999, s. 27). Som citaten ovan visar och som har framkommit i en rad rapporter och intervjuer, känner sig romer generellt sett diskriminerade i det svenska samhället. Detta indikerar på att avståndet mellan majoritetssamhället och den romska gruppen är förhållandevis stort.

Ett diskrimineringsfokus kan uttrycka och ge mening åt en rad saker. I artiklarna rapporteras det om romer som i olika situationer blivit diskriminerade i affärer, vid restaurangbesök och på campingar, anmälningar som har gjorts, och fall som anmälts till Diskrimineringsombudsmannen. Detta skulle jag vilja kalla det klassiska sättet att benämna och behandla diskriminering på. Enligt socialkonstruktivistiskt tankesätt är verkligheten det sätt vi av olika anledningar har kategoriserat den på, således kan man inte säga att det vi vet om verkligheten utgörs av en objektiv sanning. Att analysera och kritiskt granska det som först kan uppfattats som sanning eller kunskap utgör därför en viktig punkt i den socialkonstruktivistiska idén (Winter Jörgensen & Phillips, 2002, s. 11). Med detta menas inte att romernas uppfattning om att bli diskriminerade ifrågasätts, utan snarare menar jag att man kan se diskriminering ur olika vinklar. Genom att applicera socialkonstruktivistiska tankar på diskrimineringsbegreppet framträder alternativa sätt att uppfatta det på. Diskriminering innebär en inskränkning av rättigheter och att orättvis behandling föreligger, således associeras begreppet till negativa omständigheter. I tidningens textspråk framkommer emellertid ytterligare en aspekt av diskrimineringsbegreppet. Den odiskutabelt negativa diskrimineringen kan även ge liv åt känslor av gemenskap, kollektiv kamp och samhörighet. Exempel på detta är då Finlands president uttalar sig på följande vis: ”Romerna är ett fantastiskt exempel på hur ett folk som lidit så under diskriminering ändå har lyckats överleva”. (Romerna gör sig hörda i Europa). Liknande uttalande görs under en arbetsmarknadskonferens:

Vi har varit slavar och förtryckta, men trots alla svårigheter har romerna lyckats resa sig. Vi har haft en egenmakt att klara oss trots trakasserier och diskriminering (Mer fokus på romer).

Då diskrimineringsbegreppet framträder i denna kontext lyfter det fram romernas styrka och speciella situation som grupp, snarare än att anspela på diskrimineringens negativa inverkan. Det kan uppfattas som en motsägelsefullhet att en sammankoppling mellan diskriminering och någonting positivt görs, men det är just genom att finna nya ingångsvinklar som diskursanalysen kan erbjuda nya tolkningsmöjligheter (Börjesson, 2003, s. 17).

Ett tredje sammanhang i vilket diskriminering lyft fram, är då det används som förklarande begrepp: ”Linnea är nog med att påpeka att den mångåriga diskrimineringen som romer utsätts för i samhället, har lett till att många än idag lever i socioekonomiska svårigheter”. (Möte på Rosenbad). I en annan artikel, *Romano Zor*, där arbetslöshet i Uppsala diskuteras betonas att diskriminering ligger till grund för bland annat svårighet att finna arbete, få hjälp från myndigheter och problemen på bostadsmarknaden. Vid ett seminarium uppmanades publiken att ange varför de trodde att romer diskrimineras. Majoriteten svarade att det var samhällets struktur och diskriminering som var anledning till stigmatisering och fördomar (Fel efternamn= ingen bostad). Mycket tyder på att diskrimineringen av romer är utbredd i samhället och vi vet att gruppen ur ett historiskt perspektiv blivit illa behandlade av majoritetssamhälle och myndigheter (Roth, 2004, DO. 2004). Därför blir diskriminering som förklaring till utanförskap i samhället en förståelig utgångspunkt.

Det blir tydligt att tecknet diskriminering används flitigt i diskursen *Vi och dem*. Dess betydelse är relativt stabil, trots att diskriminering används i olika sammanhang och för att framhålla skilda saker. Både då diskriminering konstateras och då det används som förklaring till utanförskapet, kan man säga att den nyttjas i ett negativt sammanhang. Då diskriminering lyfts fram i texter för att understryka särarten och styrkan i den romska livsvärlden sker en fokusförskjutning. Det figurerar då som framlyftande av någonting annat, nämligen gemenskap. Trots det skulle jag inte vilja säga att diskriminering utgör ett *element* i diskursen, snarare ett *moment*. Det råder ingen kamp om tecknet och det finns en relativt hög samstämmighet i förhållande till när det används, nämligen i de negativa sammanhangen. Tecknet utgör en *nodalpunkt* i diskursen. Diskriminering utgör ett mycket viktigt begrepp och återfinns i många av artiklarna.

Den historiska skulden

En diskurs innehåller en uppsättning regler eller gränser som de involverade individerna sällan kan bryta mot. Beroende på vilken position man har i diskursen, har man olika rättigheter att uttala sig (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 48). I É Romani Glinda framhålls samhällets men kanske främst myndigheternas skuld till den romska gruppen. Detta tydliggörs främst kring de många uttalanden om att en sanningskommission eller vitbok är nödvändig och att samhället behöver erkänna och be om ursäkt för de brott som begåtts mot romerna (t.ex. Romerna måste få upprättelse, Delegationen möter sin referensgrupp). Det talas främst om de brott som begicks under andra världskriget, men även längre bak i historien. Även tvångssteriliseringen som började på 30-talet med utvidgningen av steriliseringslagen lyfts fram i debatten. Då det är romerna själva som varit utsatta för den orättvisa behandlingen och då dessa brott är av en mycket grav art, blir deras position i diskursen mycket stark. Storsamhället kan i just detta sammanhang sägas ha en svagare ställning när det gäller möjligheten till en röst i frågan. Detta kan ses i artikeln *När kommer den offentliga upprättelsen?*. I denna klargörs det att den officiella ursäkt för övergrepp, förföljelser och diskriminering som den socialdemokratiska regeringen framförde år 2000 inte är valid. Detta för att den uttrycktes i en kvällstidning och då inte anses nå ett tillräckligt stort antal romer och icke-romer. Svenska kyrkans officiella ursäkt godtas dock, detta för att den bevakades av ett medieuppbåd och därmed fick större spridning och för att romer och resande bjudits in till kyrkan enkom för att närvara vid ursäktens framförande.

I just upprättelse/skuld debatten är det ofrånkomligen romerna som har tolkningsrätten på sin sida. Därför blir det svårt att framföra åsikter som handlar om att regeringens officiella ursäkt var giltig, någonting som inte heller görs. Antagligen är det få som skulle finna anledning till att kritisera krav på ”upprättelse”, och varken i tidningen eller i övrig litteratur har jag funnit sådan kritik. Konsensus råder således kring tecknet skuld i denna diskussion, ett *moment* är tillfälligt befast. Skuldtanken anser jag vara en av de mest betydelsefulla framställningarna i texterna. Detta för att en upprättelse från majoritetssamhällets sida framställs som någonting väldigt viktigt, rentav avgörande för att nå balans relationerna emellan. Övriga teckens betydelse i *Vi och dem-diskursen* får i många sammanhang delar av sin logik från skuldbegreppet. Detta gör det till en *nodalpunkt*. Denna nodalpunkt sträcker sig över diskursgränserna och får även betydelse i diskursen *Relationen till majoritetssamhället*.

Att leva separerade eller inte

Blandning och spridning av olika grupper i ett samhälle har en nära anknytning till integrationsbegreppet. I ett ickesegregerat samhälle förväntas medborgarna kunna interagera tillsammans utan att konflikt uppstår (Popoola, 2002, s. 13). I många artiklar beskrivs projekt som enbart riktar sig till romer. Exempel på sådana är förskolor, folkhögskolor och diskotek.

När kvinnorna i föreningen Romano podo ville vidareutbilda sig upptäckte de att det inte fanns några förskoleplatser för deras barn. Då föddes tanken på att öppna ett eget dagis för romska barn [---] (Lars Ohly på romskt dagis).

Vidare berättas det att ursprungstanken var att skapa ett dagis bara för romer, men då det inte fick tillräckligt många inskrivna blev de tvungna att ta emot även andra barn. Kvinnorna säger att andra romer av någon anledning vill att deras barn går i ett svenskt dagis. Romska barn har annars företräde till dagiset. Det nämns att dagiset främjar den egna språkutvecklingen då romanés i viss utsträckning talas med barnen (Lars Ohly på romskt dagis). I ett antal artiklar beskrivs turerna kring det romska fritidshemmet Romano Trajo i Lund (Notiser, Romano Trajo, Romskt fritidshem i Lund ockuperas, Romskt fritidshem motarbetas). Detta fick först ett integrationspris av kommunen, och lades senare ner med motiveringen att: ”Av integrationskäl vill vi ha alla barn i samma verksamhet” (Romano Zor). Ingen djupare diskussion förs i artiklarna kring varför integrationspriset gavs och inte heller till varför det lades ner. Det är ändå lätt att skönja hur uppfattningarna kring huruvida man bör dela romer från majoritetsbefolkningen går isär. I en annan artikel skrivs det om ett romskt diskotek. En beskrivning av svårigheter att komma in på vanliga diskon följs med: ”Men sedan snart ett år tillbaka har de nu en egen kväll på ett ställe i Malmö där de garanterat kommer in” (Romer i svängom på krogen). I vissa artiklar betonas det att majoritetssamhällets skola inte är anpassad för romska barn och att det är därför romska skolor behövs, alternativt att den svenska skolan måste ändras. ”Det är inte rätt att romska barn som börjar skolan bara ska behöva läsa om blonda och blåögda barn. Det är viktigt för dem att kunna läsa om sin egen kultur och miljö” (Romska författare möts). Vidare i samma artikel säger man att romska skolbarns identitet negligeras och att det är anledningen till avhopp från skolan. I denna artikel framkommer en separationsidé där motiven till en uppdelning är att romerna inte är nöjda med eller inte känner sig sedda i den svenska skolan. I artikeln *Revansch till jobb* intervjuas en rom som har skapat en förening för missbrukande romer. Han påpekar att föreningen bara vänder sig till romer för att ”vi har samma språk kultur och religion och

därför bör det gå lättare att upprätthålla kontakten och respekten för varandra”. Tanken att man genom att separera romer från majoritetsbefolkningen och där kunna erbjuda speciellt anpassade aktiviteter kommer igen i många sammanhang, inte minst när det gäller undervisningssätt. En lärare i en romsk klass beskrev arbetssättet i klassen så här: ”De är romer, de tänker romskt, de äter romskt och de pratar romenés. Därför är det enklare att börja skoldagen med att prata romenés och efter lunch växlar vi om till svenska” (En akademisk syn på romer). Ett annat, något annorlunda exempel är ett romskt fotbollslag (Ett vinnande lag). I denna artikel beskrivs anledningen till skapandet av ett helromskt lag vara att man vill synas som romer. Man efterlyser fler romska lag som man skulle kunna möta i turneringar.

I *Vi och dem-diskursen* råder det ingen enighet i betydelse kring tecknet *Att leva separerade eller inte*. Ibland framhålls ett visst motstånd till att skilja grupper åt mot bakgrund av etnicitet, i andra sammanhang utpekas separationsidén som positiv. Detta tydliggörs även i Skolverkets rapport *Romer i skolan* (2007, s. 41) där det bland elever uttrycks blandade åsikter kring att gå i en speciell romsk klass. Den främsta anledningen till att det skapas särskilda platser i samhället bara för romer, sägs vara svårigheten att få tillgång till de arenor där majoritetsbefolkningen deltar eller att romer känner sig dåligt behandlade på dessa. Då görs försök till att skapa eget utrymme för romerna. Det finns även situationer där man delar upp icke-romer och romer utan att ett missnöje mot en annan ordning uttrycks, som i exemplet med fotbollslaget. Här tycks istället uppdelningen utgå från ett behov att hålla samman gruppen. Detta är vanligt i kulturbevarande sammanhang där egna romska föreningar etcetera motiveras på ett annat sätt, nämligen genom att uttryckligen bejaka den egna kulturen tillsammans med människor ur den egna etniska gruppen. Detta förhållande tydliggörs i diskursen *Kulturbevaring*. I exemplet med fotbollslaget är situationen en annan. Det är inget specifikt romskt att spela fotboll, ingen romsk kulturell aktivitet, men ändå vill man göra det med andra som också är romer. Ett tredje förhållningssätt som enligt min mening syns i artiklarna är då romer väljer att skapa egna arenor med hänvisning till att romer bäst lär sig, förstår etc. då ett ”romskt sätt” tillämpas.

Enligt Laclau och Mouffe definieras ett element av att ett tecken inte utesluter flera betydelsebetydelsetillskrivningar (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 33) Idén att separera romer och majoritetsbefolkningen åt är mångtydig och figurerar i en rad sammanhang. Det råder en viss oenighet om hur man ska förhålla sig till en tydlig uppdelning mellan romer och icke-romer. Den kan således beskrivas som ett element i *Vi och dem-diskursen*. Kring elementet

pågår en kamp om vad tecknet ska betyda och diskursanalysen intresserar sig för hur denna betydelseskapande process går till (Bergström & Boréus, 2005, s. 316). Ett sätt att lyfta fram eller försöka förstå den ambivalens som råder kring tecknet är att applicera Popoolas text som behandlar grundlagens valfrihetsmål på separationsidén (2002, s. 30). Genom valfrihetsmålet i grundlagen kan man välja hur mycket man anammar en annan kultur, det utgör en av rättigheterna. Således kan man välja att skapa arenor endast för den egna gruppen med motiveringen att man där upprätthåller de värden man står för och till stor utsträckning har rätt att stå för. Om speciella skolor och liknande bildas exklusivt för romer med motiveringen att den svenska skolan inte tillgodoser romernas behov, kan man dock påstå att dessa skapas ur ett missnöje. Problemet löses egentligen inte, utan det får bestå. Således har en konflikt tillfälligt upphört att existera genom att man separerar grupperna åt, något som per se kan uppfattas som integrationens och samförståndets motsats. En diskussion förs i vissa artiklar om hur den egna gruppen kan stärkas och lär sig på "sitt sätt" genom separation, och på så vis bli bättre rustade för samhället exempelvis genom utbildning. Det är denna tanke som står i kontrast till den "negativa" separationstanken där den kan tolkas som ett avståndstagande från majoritetssamhället. Det är främst dessa båda förhållningspunkter som utgör kampen kring betydelsebildningen för separationsidén.

Motkulturskapande behandling

För att ytterligare belysa hur tecknet *Att leva separerade eller inte* kan innehålla vissa paradoxer kan en parallell dras till delar av Falsafis (2008) tankar kring skapandet av en motkultur. Genom artiklarna skapas en bild av att man som rom både vill och inte vill bli särbehandlad och att även myndigheter har denna hållning. En skillnad görs på negativ och positiv särbehandling, men i vissa fall är det svårt att veta vad som är vad, något som citatet nedan visar:

När diskriminerande åtgärder vidtas av en myndighet, kan det leda till att minoriteten försöker dra nytta av den. Under mötet diskuterade jag saken med en av de romska hövdingarna som deltog. Jag frågade honom: "Förstår du inte att ni blir diskriminerade?" Hans svar blev: "Vi vill bli diskriminerade!" Innebörden var ju att man kunde dra nytta av myndighetens särbehandling (Rom och svensk på samma gång).

Detta uttalades i samband med att socialtjänsten i Stockholm skapat speciella enheter bara för romer, och att dessa enheter ansågs vara diskriminerande och beskylldes för att placera romer i ett speciellt fack. Författaren till artikeln menade att genom att separera romerna från majoritetssamhället i ett negativt sammanhang som uppsökandet av socialtjänsten ofta innebär, marginaliseras de ytterligare. En möjlig tolkning är att Socialtjänsten såg detta som en positiv särbehandling. De kunde i dessa enheter bättre möta romernas ibland speciella behov. Istället uppfattades det som negativ särbehandling. Citatet ovan kan tolkas som en beskrivning av skapandet av en motreaktion till delar av samhällssystemet. Falsafi beskriver det som att någon utanför gruppen bestämt var gränserna går, i detta fall icke-romska myndighetspersoner. Det är på deras premisser enheterna existerar och de bestämmer gränserna för hur man ska tänka kring socialtjänstens arbete med utgångspunkt i majoritetssamhällets värderingar. Ett möjligt försök till förbättring av situationen från myndigheternas sida uppfattas som hyckleri. Det tolkas som att en ovilja eller oförmåga finns att inkludera gruppen i samhället vilket leder till att ett motstånd skapas. I denna motkultur finns inslag av värdighet, ett bevis på att man inte underordnar sig ett system som man uppfattar som orättvist (Falsafi, 2008, s. 147-148).

I Christina Rodell Olgaçs avhandling *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola* (2006) beskrivs en liknande situation. Vissa av de romer som intervjuades berättade hur skolorna inte tog skolplikten för romer på allvar och att föräldrarna inte kontaktades vid barnens frånvaro (s. 24- 25). Detta uppfattades som någonting negativt. Ett sätt att se på det är att skolan särbehandlade de romska barnen positivt, de var mer toleranta mot dessa barn och satte inte lika höga krav. En annan tolkning är att tyda situationen som att negativ särbehandling försiggick, barnens skolk inte togs på allvar. Det sistnämnda förslaget tycks vara de intervjuade romernas tolkning. Barnen hölls hemma då de ansåg att de blev illa bemötta av skolan, en del av denna behandling kan eventuellt utgöras av den negativa särbehandlingen som romerna uppfattade förekom. Man kan tala om en motkultur/reaktion då föräldrarna väljer att inte skicka sina barn till skolan som en reaktion på något de uppfattar som negativ särbehandling. Enligt min mening kan *Vi och dem-diskursens* nodalpunkter, *diskriminering* och *den historiska skulden*, ha en roll i skapandet av reaktioner mot majoritetssamhället. Diskrimineringsbegreppet är till synes starkt närvarande i romernas livsvärld och uppfattningen att samhället har en skuld till romerna tycks utgöra en självklarhet. Med

dessa utgångspunkter är det inte att förvånas över om man är särskilt uppmärksam på situationer där negativ särbehandling verkar förekomma och att man reagerar mot dem. Kanske till och med så uppmärksam att en viss svårighet infinner sig då det kommer till att skilja på negativ och positiv särbehandling.

7. Diskurs 2: Relationen till majoritetssamhället

Ett tydligt och återkommande tema i tidningen är hur relationen mellan majoritetssamhället och den romska gruppen gestaltar sig eller hur man uppfattar att det gestaltar sig. Diskursen utgörs av två tecken, *förväntad kulturförståelse* och *romsk representation*. Det första vänder sig till hela majoritetssamhället medan det andra har en tydligare inriktning mot myndighetsrepresentanter och stat. I denna diskurs tydliggörs det hur skapandet av olika betydelsebildningar kring tecken kan ändra dess innebörd. I detta fall genom tecknet *romsk representation*. Sett ur mitt perspektiv kan den *förväntade kulturförståelsen* däremot uppfattas som ett exempel på när ett tecken fixeras vid en viss betydelse.

Förväntad kulturförståelse

Det är många evenemang, möten, föreningar och utställningar som har informations-spridning om romerna som ett av målen med sin verksamhet och sina sammankomster. Att majoritetssamhället ska förstå och lära sig mer om den romska kulturen och folket beskrivs som en av nycklarna till minskat utanförskap. Ett exempel på detta är artikel *Nytt romskt musikstipendium*, där man säger att resandefolkets situation har förbättrats på senare tid genom att man informerat samhället om gruppen. I en annan artikel, *Välförtjänt pris till stor entusiast*, poängterar man vikten av att romer utbildar sig och sedan kommer ut i arbetslivet: ”De kan i sin tur sprida vidare kunskap om romer och romsk kultur till andra människor ute i yrkeslivet”. Då skolministern uttalar sig om att polishämtning av romska barn som inte kommer till skolan kan bli aktuell, träffas romska representanter och ministern för ett möte. Där påpekar man att skolministern borde veta mer om romerna, för att undvika missförstånd om varför romska barn inte går i skolan och för att förstå varandra bättre (Skolministern ångrar uttalande - lovar nya satsningar). Vidare beskrivs det hur majoritetssamhället vet väldigt lite om romerna, ett exempel är artikeln *DO stämmer Vetlanda kommun* där följande sägs: ”Som på så många andra platser där det finns romer är kunskapen om dem och deras kultur nästan helt obefintlig. Istället hemfaller man åt gamla fördomar och syndabockstänkande”.

Den övergripande tanken är att om majoritetssamhället visste mer om romskt liv och kultur, skulle detta bidra till att behandlingen av romerna bli bättre. Detta är ett återkommande tema i tidningen. Det är troligt att skuldbegreppet som utgjorde en *nodalpunkt* i *Vi och dem-diskursen*, har en plats även sammanhanget. Detta då ett erkännande av de oförrätter som begåtts mot romer, får starkare förankring om fler känner till vad som skett i historien.

Tecknet kulturförståelse kan tolkas som ett *moment* i diskursen *Relationen till majoritetssamhället*. Främsta anledningen till detta framhävs då man letar efter möjliga alternativ till hur man kan se på förståelse i detta sammanhang och upptäcker avsaknaden av sådana. Ett alternativt förhållningssätt skulle exempelvis kunna vara att romerna lär sig mer om majoritetssamhällets medborgare eller att de fördomar som uppges vara vanliga om romer bland majoritetsbefolkningen vädras och synliggörs. En av utgångspunkterna med socialkonstruktivism uttrycks i Börjessons bok *Diskurser och konstruktioner* med hjälp av ett citat av Feyerabend: ”Att beskriva en välbekant situation är för talaren en aktivitet där påstående och fenomen är intimt sammanvävda” (2003, s. 33). Jag anser att denna idé går att överföra på momentet kulturförståelse. Enligt mig, innebär en sådan tolkning att tidningens generella framställning av hur majoritetsbefolkningens okunskap är kopplad till romernas marginalisering pekar på en viss ”hemmablindhet”. Kanske har kopplingen mellan okunskap och marginalisering blivit självklar vilket försvårar möjligheterna till en utvidgning av förståelsen av vad som är orsak och vad som är verkan. De alternativa betydelsetillskrivningar som i stor utsträckning utesluts i tidningen kan med ett diskursteoretiskt begrepp sägas utgöra det *diskursiva fältet*. Winter Jörgensen och Philips beskriver det diskursiva fältet som betydelser som kan figurera i andra sammanhang, i andra diskurser, men inte i just den specifika (1999, s. 36).

Romsk representation

Både från myndigheter och från romer är betoningen på romernas egen medverkan i olika beslutsprocesser som rör den romska frågan väldigt tydlig: ”Det viktiga är att romerna själva äger sin förändringsprocess” (Sista temakonferensen). Detta är något som även lyfts fram i grundlagen genom samverkansmålet och som uttryckligen kräver samverkan mellan minoritetsgrupper och majoritetsbefolkning då gemensamma frågor tas upp (Popoola, 2002, s. 29). En politiker uttrycker vikten av romernas samverkan på följande vis: ”Förbättringar för den egna gruppen måste bygga på egenmakt och att romerna för sin egen talan, vilket inte

minst gäller de unga romerna” (Den romska frågan måste prioriteras). Det betonas att det nu är dags för romerna att medverka:

Romerna har aldrig kunnat formulera sig som motpart, utan alla initiativ har varit på det svenska storsamhällets villkor. [---] Integration (Eller kanske ännu bättre uttryckt, inkludering) borde istället koncentreras till sådana aktuella krav och behov som romerna har [...] (Romer - Delaktighet och demokrati).

Utgångspunkten är att romerna själva ska vara med och driva frågor som rör dem. I många sammanhang görs romer delaktiga genom att romska organisationer ingår som referensgrupper i projekt. Ett exempel på detta är regeringens Delegationen för romska frågor som arbetar för att främja romernas rättigheter och bidra till att bryta romernas kulturella, politiska och sociala marginalisering. I denna ingår en romsk referensgrupp och andra romska företrädare (Romadelegationen). Dock uttrycks det i texterna en misstro mot myndigheter som ibland kan försvåra samarbete mellan grupperna. Så var fallet under projektet *Romer i Sverige - från nord till syd* där romska organisationer och Länsstyrelsen samarbetade under två år. Detta samarbete slutade med att tre stora romska organisationer presenterade en klagoskrift där man bland annat beskyllde myndigheterna för att medvetet ha begränsat deras möjlighet till påverkan. I artikeln lyfts den misstro som i detta fall tycks ha varit närvarande i samarbetet: ”Det råder fortfarande brist på tillit mellan majoritetssamhällets representanter och de romska organisationsföreträdarna [...]” (Misstro bland romer). Även i följande text kan man se hur misstro för majoritetssamhällets representanter ibland genomsyrar relationen:

Om det är en akademisk linje som önskas, en akademisk sanning, då borde man gå till själva källan, det vill säga romerna. Det görs inte idag och har heller inte gjorts i de flesta "romska" projekten. När akademikerna driver sina romska projekt frågar de romerna: Hur känner du dig? Vad skulle du vilja göra? Vad önskar du utav livet? Resultatet av det som arbetas fram är i linje med majoritetens villkor när det visas fram. Det är deras tankar och slutsatser som visas och inte romernas villkor och tankar. Trots att det så fint heter: I samarbete med romer (Domino har ordet).

Misstron blir synlig även i andra sammanhang, till exempel under skapandet av ett romskt forum i Europarådet: ”Hur många romer det bor i varje land är ännu inte inskrivet i stadgarna, beroende på att den statistik som finns idag är ofullständig och gjord av icke-romer” (Romerna gör sig hörda i Europa). Vidare uttrycks det en brist på tillit då det kommer till forskning ”Under diskussionens gång kommer man in på, att när man talar om forskning om romer, associerar många romer till någonting som man tror och antar kan skada dem” (Delegationen möter sin referensgrupp).

Kring tecknet representation finns en enighet bland både romer och representanter för majoritetsbefolkningen i den bemärkelse att romerna ska och bör delta. Så långt kan man klassificera tecknet som *moment*, emellertid rymmer tecknet fler betydelser. Trots att romer medverkar kring frågor som rör dem och att detta välkomnas av båda sidor, präglas det upplevda politiska handlingsutrymmet av misstro. Åsikten att en större insyn och ökade möjligheter att bestämma agendan bör ske på romernas villkor, blottläggs. Den uppfattning som tycks härska är att representanter för majoritetssamhället inte kommer att verka till romernas fördel varpå romsk representation krävs. Enligt Langes teori är frågor kring politiskt handlingsutrymme och deltagande kopplat till integration då detta markerar graden av inkorporering i majoritetssamhället. Då relationen mellan olika samhällsliga grupper studeras är det upplevda politiska handlingsutrymmet en variabel att lyfta fram för att kunna analysera en grups placering i samhället (Aytar, 1999, s. 26-28). Man skulle å ena sidan kunna argumentera för att romerna finns representerade som part i olika förhandlingar och projekt och med det som grund säga att politiskt handlingsutrymme finns. Å andra sidan drivs frågan osökt mot debatten kring misstro där handlingsutrymmet präglas av denna. Att bara konstatera hur romerna bereds plats och arenor för deras delaktighet skapas, blir meningslöst utan att ta bristen på tillit i beaktande. Detta gör att tecknet representation blir ett *element*.

Som tidigare redogjorts för, utgör diskriminering en *nodalpunkt* i diskursen *Vi och dem*. Trots att nodalpunkten således egentligen inte befinner sig i denna diskurs, spiller dess betydelse över och har en tydlig relation till romernas representation i samhället. Detta i den bemärkelse att representationen kopplas till brist på tillit där den upplevda och faktiska diskrimineringen kan vara en av orsakerna. Romernas representation, att de ska vara med och formulera frågor och handlingar som rör dem, lyfts i många artiklar upp som en självklarhet. När denna representation problematiseras något och brist på tillit tydliggörs, ändras representationens innebörd och i ett sådant sammanhang måste annan hänsyn tas i samarbetsituationer. Om

man använder Laclau och Mouffes begrepp kan man uttrycka det som att elementet representation har *artikulerats* (Winter Jørgensen & Phillips, 2000, s. 35), dess mening har växt och till viss del ändrats genom tillförandet av ytterligare ett tecken, nämligen den upplevda eller faktiska diskrimineringen.

8. Diskurs 3: Kulturbevaring

É Romani Glinda har som ett av sina syften att lyfta fram den romska kulturen, varpå det stora antal artiklar och textavsnitt relaterade till kultur inte förvånar. Det genomgripande meddelandet då kultur involveras i texten är att man ska vara stolt över denna och sitt ursprung. Den romska kulturen ska stärkas och hållas levande. I denna diskurs belyses det tal som förs kring kulturbevaring av det romska. Tre huvudtecken utgör dess bas och skapar tillsammans med ett undertecken diskursens inriktning. Dessa är följande: *självbild*, *kulturella mötesplatser*, *assimilationsoro* och *förändringsvilja*. Då romernas självbild tycks vara starkt sammanflätad med den romska kulturen, får synen på den egna självbilden och gruppens kollektiva självbild ta plats i diskursen om kulturbevaring. I diskursen beskrivs talet kring självbilden som annorlunda gentemot majoritetsbefolkningens. Motsättningar i betydelsen av kulturbevaring och integration blir tydlig samtidigt som olika perspektiv på kulturella mötesplatser synliggörs.

Självbild

På olika sätt ger tidningen en inblick i hur den egna självbilden uppfattas. Lange menar att en grupps individuella och kollektiva självbilder är en av de interna faktorerna som kan ha en koppling till en etnisk grupps relation till ett majoritetssamhälle. Hur man ser på sig själv och på den grupp man tillhör kan påverka i vilken utsträckning man ordnar sitt samhälle efter just etnicitetstillhörighet (Aytar, 1999, s.26-28). Det betonas att det romska levnadssättet eller situationen är unik och svår att förstå för majoritetssamhället. Detta gör att upplevelser som hela befolkningen kan vara med om, kan uppfattats annorlunda om man är rom. Ett exempel på detta är en artikel där det talas om romer inom kriminalvården:

De (icke-romerna, förf. anm.) har bara sin strafftid att klara av och tänka på, men vi romer har både straffet i sig att tänka på, frihetsberövandet, saknaden av familj och romsk gemenskap, kampen om vår rätt som romer att kräva viss renlighetsåtgärder [...] (Romer i kriminalvården).

I en artikel där den romska kvinnans roll diskuteras, beskrivs det hur hon har fått stora bördor från samhället att bära. Detta för att krav ställs direkt från myndigheter och indirekt på grund av sin roll som romsk kvinna. Dessa bördor kan aldrig förstås av majoritetssamhällets kvinnor, påpekas det (Den romska kvinnans roll). I artikeln *Kämpar för sin son* sägs det: ”När det gäller resandefolk och romer överhuvudtaget, är familjebanden så hårt knutna, att hela kärnfamiljen lider tillsammans med barnet och den utsatta föräldern”. En artikel handlar om hur romska barn bör lära sig romanés. Den kursplan som finns anses av artikelförfattaren inte fungera då innehållet inte är tillräckligt romskt. Det framhålls att den romska kulturen påverkar språket i så hög utsträckning att man måste ”tänka romskt” och att romanés är ett unikt språk som inte går att lära ut på samma sätt som man gör med andra språk (Ny kursplan). I dessa exempel anser jag att man kan se hur den romska identiteten delvis kan skapas genom en betoning på skillnaden mellan det romska och det icke-romska sättet att vara och leva. Det görs en koppling till den romska kulturen för att markera olikheten i förhållande till majoritetsbefolkningen.

I många av texterna beskrivs situationer och möten romer emellan på ett sätt som antyder att det finns en speciell gemenskap dem emellan. Romer har ett gemensamt ursprung, men de talar inte alltid samma språk. De kommer från olika grupperingar och släkter och bor i olika länder (Romadelegationen). Trots detta tycks det som att när romer möts, genomsyras mötena av en solidaritetskänsla. Detta syns i tidningen främst genom alla de artiklar där stöd visas för romer i andra länder och i artiklar där samhörighet betonas mellan romer av olika eller samma nationalitet.

Klädda annorlunda och med olika boendeförhållanden har romerna i Transsylvanien ändå samma milstolpar i livet och de kämpar för samma rättigheter som sina nordiska släktingar” (Två verkligheter möts).

Mötet mellan en svensk rom och romer i Thailand beskrivs i en artikel. Trots språkförbistringar och viss inledande tveksamhet, går mötet i förståelsens tecken. Det beskrivs hur de pratar om seder och bruk och om utanförskapet gentemot majoritetssamhället (Sjözigenare). Vid ett par tillfällen i tidningen talas det mer specifikt om vad som utgör kärnan i den romska identiteten:

I den romska kulturen finns viktiga kännetecken som till exempel kollektiv känsla och respekt för varandra. Romer har stått utanför konkurrenssamhällets värderingar, om detta finns muntliga berättelser (Romska författare möts).

I en annan artikel uttrycks det på följande sätt:

Vi har alltid hållit ihop och hjälpt varandra. Vi ställer upp för varandra, unga som gamla, och vi respekterar våra äldre, säger Sidja (Temadag romer).

Solidariteten och gemenskapen inom gruppen lyfts således fram som viktig även då man konkret pekar ut det typiskt romska. Detta lyfts fram i olika konkreta exempel och uttalas vid ett par tillfällen som betydelsefulla.

Sammanfattningsvis anser jag att det är samhörigheten inom gruppen och särarten gentemot majoritetsbefolkningen som utgör de delar av självbilden som betonas i texterna. Socialkonstruktivismen menar att den världsbild man har, konstrueras utifrån olika föreställningar som diskurser hjälper till att skapa. Detta talar för att självbilden eller identitetsuppfattningen inte på något sätt är oföränderlig, detta då diskurserna ständigt kan ändras (Winter Jörgensen & Philips, 2000, s. 11, 51). Ett sätt att förstå hur identiteter bildas kan vara att använda sig av ett sådant förhållningssätt. Individer eller grupper försätts i bestämda positioner av diskursen (a.a. s. 48). I tidningens texter framhävs vissa betydelser som man kopplar till att vara romsk: samhörigheten inom gruppen och särarten i förhållande till majoritetsbefolkningen. Sett ur mitt perspektiv är det dessa som utgör den självbild som lyfts fram. På så vis kan en viss världsbild upprätthållas av en viss diskurs. I diskurser finns det angivet vissa positioner för subjekten att inta (Winter Jörgensen & Phillips, 2000, s. 48.) Kring tecknet *självbild* anser jag att det är just samhörigheten med gruppen och särarten i förhållande till majoritetsbefolkningen som befäster dessa positioner. Beroende på vilken ställning man intar i förhållande till dessa kan man avgöra om man håller sig inom det som är romskt eller inte. Enligt min mening är tecknet *självbild* ett *moment* då dess betydelse är tillfälligt fixerad. Romsk identitet utgörs säkerligen av en rad andra attribut, dock är det dessa mönster som lyfts fram i texterna.

Kulturella mötesplatser

I olika delar av landet finns det romska mötesplatser. Vissa är stora och har stöd från myndigheter medan andra är små och fungerar självständigt. I artikeln *RKC har hittat hem*, beskrivs det hur man firar invigningen av ett nytt romskt kulturcenter. Centret beskrivs som en mötesplats för romer. Det pratas om att stärka den egna identiteten och kulturen och om att vara stolt över sitt ursprung. Det nämns att man ska kunna få information om romer av romer, och i senare artiklar tydliggörs att centret ibland fungerar som en mötesplats över etnicitetsgränserna (Romska kulturdagar i Gubbängen). För övrigt pekar artikeln mot att kulturcentret är en arena för romer. Det romska kulturcentret i Norrköping beskrivs på liknande sätt. Det handlar främst om kulturutveckling för romer, men att information om romer till majoritetsbefolkningen även är en del av centrets arbete (Nytt romskt center). Då ett romskt kulturcenter i Malmö öppnas, görs följande uttalande: "Centret är inte bara för romer, det är för alla och envar som vill komma in och lära sig mer om sina grannar" (Nytt romskt kulturcenter i Malmö). Internationella Romerdagen firas den 8 april något som uppmärksammas av de romska föreningarna i Sverige. Ibland blir det ett möte mellan majoritetsbefolkningen och romerna (t.ex. Internationella romerdagen i Enköping), men oftast verkar det som det främst blir ett möte mellan representanter för myndigheter och romer (t.ex. Firandet i Helsingborg) men i första hand mellan romer och romer.

Sett ur mitt perspektiv tycks det finnas en viss ambition att de romska kulturcentren ska vara till även för majoritetsbefolkningen. Dock är det främsta motivet kulturbevaring och upprätthållandet av en mötesplats för romer. Genom att dra en parallell till teorin om positivt getto kan relationen mellan dessa mötesplatser och integration tydliggöras. Grundtanken är att i ett positivt getto kan människor med ett värdesystem eller uppfattning som avviker från majoritetsbefolkningen, gå samman och bilda en gemenskap (Madsen, 2006, s. 151). I detta fall är den romska kulturen det avvikande i förhållande till det svenska. Gränserna till det omgivande majoritetssamhället är öppna i ett positivt getto, vilket gör att utrymme ges för samförstånd och integration grupperna emellan. I de romska mötesplatserna kan man säga att gränserna utåt är relativt öppna. Detta främst när det gäller villigheten att informera majoritetssamhället om romsk kultur och till att bjuda in icke-romer till evenemang. I andra sammanhang där det främsta motivet inte sägs vara kulturbevaring, exempelvis skolklasser, finns det en tydligare gräns som verkar mer sluten mellan de helromska områdena och de icke-romska. Detta är något som har diskuterats närmare i kapitlet *Vi och dem*. Hur mötesplatser, i detta fall främst kulturcentrum, ska bedrivas, hur de ska rikta sin verksamhet

och vad de gör finns det i texterna ingen betydelsestrid om. Den kulturbevarande aspekten är starkast, med inslag av informationsspridning till icke-romer. Tecknet mötesplatser är ett moment i diskursen, det är låst vid en viss betydelse.

Assimilationsoro

Oron för att förlora den romska kulturen genom att ta alltför stort intryck av den svenska förmedlas i en rad av tidningens texter. Till exempel säger man i en artikel att romska ungdomar i viss utsträckning har mist sin romska kultur och därför känner rotlöshet. Genom att återerövra den romska kulturen och gemenskapen undviks assimilation och integration kan istället bli möjlig (Unga romer på väg). Även i Christina Rodell Olgaçs (2006) avhandling kan man läsa att en viss oro finns för att de romska barnen då de går i svensk skola ska tappa den romska identiteten.

En möjlig tolkning är att även tecknet assimilationsoro har kopplingar till positivt getto då oron troligtvis kan göra gränserna mellan olika arenor slutna istället för öppna. Ett positivt getto behöver inte innebära att en grupp människor samlas kring någon specifik förening eller i en specifik lokal. Dess gränser kan vara osynliga men ändå klara genom att de markeras av den kultur medlemmarna tillhör. I ett positivt getto ska dess medlemmar och majoritetssamhällets aktörer kunna röra sig över gränserna för att det ska kunna främja integrationstanken (Madsen, 2006, s. 151). Denna rörelsefrihet verkar i viss mån vara eller ha varit begränsad för en del romer. Detta blir synligt i en av de många artiklar som talar om kvinnors möjlighet att både arbeta eller studera utan att göra avkall på kulturen: ”Hon kan vara lika mycket rom för det, och detta kan i vissa fall även stärka hennes romska identitet” (Unga romska kvinnor kan!). I en annan artikel uttrycks det på följande vis: ”Att bli mer integrerad behöver inte betyda att man måste tappa eller lämna bort en bit av sin identitet” (Vi måste våga stå för att vi är romer). Texterna ger intrycket att man tidigare, och kanske fortfarande, har varit tvungen att välja mellan den romska kulturen och den svenska. Att arbeta och studier försvenskar och därmed assimilerar personen. Rörelsefriheten mellan olika områden är viktig för att människor ska kunna känna hemvist både i majoritetssamhället och i minoritetssamhället (Madsen, 2006, s. 151). Jag anser att ovanstående artiklar visar hur gemenskap genom kultur kan verka integrationshämmande då gränserna för dess medlemmar inte är öppna. Metaforen det positiva gettot kan då inte användas för att öka förståelsen för gränsdragningar mellan en kultur och en annan som för att se dessa gränser som socialt

integrerande. Istället kan exemplen ovan användas för att belysa hur kulturella linjer som skiljer två grupper åt kan motverka integration om dessa linjer inte är öppna.

Förändringsvilja

Sett ur mitt perspektiv är assimilationsoron ett tecken som tydligt lyfts på olika ställen i tidningen. Dock anser jag att ett annat tecken är lika synligt, nämligen en vilja eller önskan att påpeka motsatsen. När man exempelvis beskriver hur kvinnor inte behöver ge avkall på kulturen bara för att de arbetar, talar detta dels för att en sådan oro existerar men också för att man försöker förändra bilden. Det poängteras i hög utsträckning att den romska kulturen kan gå hand i hand med en modern livsstil. Ett exempel är då romska akademiker intervjuades i radio:

Finns det en risk att man förlorar sin romska identitet och sin kultur när man blir akademiker? - Jag tror inte man kommer att förlora sin romska identitet bara för att man studerar på en högskola. Den som vill hålla på kulturen kommer att göra det ändå. Det kan man se på romer som genom tiderna har flyttat från land till land och ändå inte tappat sin kultur (Romska klassresenärer).

Begreppen inkludering och delaktighet åskådliggör integrationens fokus på grupperns tillträde till majoritetssamhällets olika områden. Genom inkludering i olika sfärer kan en känsla av delaktighet uppstå (Popoola, 2002, s. 13). Att försöka arbeta för att romer både ska kunna behålla sin kultur och ta del av den svenska kan vara ett sätt att öka inkluderingskänslan. Det är dock inte säkert att medverkan i alla samhällsområden är nödvändig för att känna delaktighet. Ett val som innebär att man bara medverkar inom vissa områden där man känner att man kan ställa sig bakom de värderingar och normer som råder i sammanhanget, kan kanske räcka. Ett sådant synsätt lyfts fram av Madsens begrepp social differentiering (Madsen, 2006, s. 137). Han beskriver hur samhällets olika områden befinner sig i ständig förändring och att olika individer flyter in och ut ur dess inkludering. Man kan få tillträde till en arena antingen då den förändras, eller då individen kan stå bakom de värderingar som arenan representerar. Min uppfattning är att denna situation till viss del gäller för romerna. Exempelvis tillträde till skolan för romer och ökade möjligheter för romska kvinnor är numera självklart eller åtminstone idag vanligare i Sverige än tidigare. Detta skulle kunna tolkas som att de områden där man tidigare inte kunde förena de normer som majoritetssamhället har med den romska kulturen, numera går att förena. Man kan också tolka

det som att arenan har förändrats och att majoritetssamhället numera bättre bemöter romer vilket lett till att de nu kan träda in.

Assimilationsoron är ett tecken där det råder en viss betydelsekonflikt, och det kan därför sägas utgöra ett *element* i diskursen. Dels påpekas det ofta att kulturen och identiteten inte är i farozonen i och med ökat inträde i majoritetssamhällets område. Samtidigt märks det en ständig närvaro av denna oro genom att ämnet lyfts gång på en annan, exempelvis genom uppmaningar till romska kvinnor att både arbeta och praktisera sin romska kultur.

9. Sammanfattning

I analysen av mitt empiriska material har jag kunnat lokalisera tre utmärkande diskurser. Av dessa är det två som tangerar varandras fält, *Vi och dom* och *Relationen till majoritetssamhället*. Dessa har båda starka kopplingar till integrationstankar och värden då de direkt belyser förhållanden mellan majoritetssamhället och den romska gruppen. Den ena riktar in sig på klyftan grupperna emellan, medan den andra i större utsträckning öppnar upp för närmanden. Generellt kan man dock säga att de båda byggs upp av tecken i vilka närmanden mellan romer och majoritetssamhället har svårt att rymmas. I den första diskursen fann jag studiens två enda nodalpunkter, *diskriminering* och *den historiska skulden*. Dessa bottenar i negativa upplevelser, situationer, föreställningar och förhållanden och influerar många diskussioner i tidningen. Jag uppmärksammade att nodalpunkterna har inflytande över diskursgränserna, vilket inte i sammanhanget kan uppfattas som positivt. Detta för att både *diskriminering* och *den historiska skulden* kan beskrivas som negativa begrepp som dessutom tillfälligt har fixerats i diskursen. Ur ett integrationsperspektiv vore det önskvärt att nodalpunkterna andades mer samförstånd än vad de för tillfället gör. Den tredje diskursen som tydliggörs i tidningen är *den Kulturbevarande*. Även i denna synliggörs förhållanden som pekar mot att ett visst avståndstagande råder i det romska synsättet gentemot majoritetsbefolkningen. Texternas framställning av självbilden pekar främst ut skillnader mellan romskt och icke-romskt levnadssätt, och en assimilationsoro verkar vara närvarande. Gällande assimilationsoron är dock bilden dubbel och jag anser att det genom texterna tydliggörs en vilja till nytänk i sammanhanget.

Kring några av diskursernas tecken saknas det enighet i framställningen. Olika tecken kan användas för och belysa skilda saker. Framförallt genom användandet av ett socialkonstruktivistiskt förhållningssätt kunde jag finna dessa mönster. I *Vi och dem-diskursen* utgör *att leva separerade eller inte* ett element där många infallsvinklar lyfts. Exempelvis uppfattas ett separerande mellan romer och icke-romer i olika situationer som både någonting bra och som någonting dåligt. Beroende på vilken aspekt av separationstanken man hänvisar till, kan det ses som integrationshämmande eller integrationsfrämjande. I diskursen *Relationen till majoritetssamhället* belyses det hur romsk medverkan i frågor som rör gruppen framhålls som positiv. Samtidigt blir den romska representationen komplex då den tycks präglas av misstro mot majoritetssamhällets representanter. Talet kring romsk representation omgärdas således av någonting som kan vara bra för integrationen, romernas delaktighet. På samma gång ges i diskussionerna plats för någonting som kan anses vara dess motpunkt, misstro mot icke-romer. Även i diskursen *Kulturbevaring* återfinns motsättningar i de integrationsrelaterade tecknen. Detta främst kring *assimilationsoro* där en vilja till att träda in på majoritetsbefolkningens arenor uppmärksammas. En rädsla för assimilering och förlorandet av den romska kulturen verkar dock i viss mån leva kvar.

Egna reflektioner

Den tydliga klyfta som tycks finnas mellan majoritetsbefolkning och romer är ständigt närvarande i litteratur och rapporter. Naturligtvis väcks frågor om anledningarna till denna klyfta och en naturlig utgångspunkt är att titta bakåt, mot vad som har hänt tidigare. Diskriminering, marginalisering, uteslutning, misstro, fördomar. Allt detta är dokumenterat och har diskuterats och skrivits om. Man kan argumentera för att historien inte får glömmas och för vikten av upprättelse. Dock tror jag att det är lika viktigt att blicka framåt, något som det läggs alltför lite vikt vid. Samlevnaden mellan majoritetsbefolkning och romer tycks ofta vara kantad av olika problem, varför verkar det så svårt att lösa detta? Inom många områden har situationen förbättrats, men fortfarande är det långt till de integrationsmål som Sverige faktiskt har. De frågor som främst har väckts hos mig berör integrationsformen: Vilken typ av integration är den optimala för den romska gruppen? Vilka, om några, förbehåll finns för att integreras? Denna studie har haft som ansats att belysa och få en inblick i romernas syn på integration. Trots att en studie av denna art inte kan göra anspråk på att framställa hela den romska gruppens syn på integration och samlevnad, kan den möjligtvis fungera som ett bidrag till ökad inblick.

10. Referenslista

- Arnstberg, K. (1998). *Svenskar och zigenare: en etnologisk studie av samspelet över en kulturell gräns*. Stockholm: Carlsson.
- Aytar, O. (1999) *Integration i mångfald*, Jina nu förlag: Stockholm
- Bergström, G. & Boréus, K. (red:er) (2005) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur: Lund.
- Börjesson, M. (2003) *Diskurser och konstruktioner, en sorts metodbok*. Studentlitteratur: Lund.
- Debatt, SVT 1, 21 maj 2009.
- DO (2004). *Diskriminering av romer i Sverige: rapport från DO:s projekt åren 2002 och 2003 om åtgärder för att förebygga och motverka etnisk diskriminering av romer*. Stockholm: Diskrimineringsombudsmannen.
- É Romani Glinda, internet, <http://www.romaniglinda.se/> (Hämtat 09-11-30)
- Falsafi, L. (2008) *Frysboxen i sovrummet eller integrationsfällan som slog igen*, Optimal förlag: Stockholm.
- Hancock, I. Hur ska man umgås med romer?. I: Jansson, K. & Schmid, I. (red:er) (2005) *Ett fördrivet folk, antologi om förtryck och diskriminering av romer*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Integrations- och jämställdhetsdepartementet (2008) *Egenmakt mot utanförskap – regeringens strategi för Integration*
- Jansson, K. & Schmid, I. (red:er) (2005) *Ett fördrivet folk, antologi om förtryck och diskriminering av romer/zigenare/resande*. Forum för levande historia: Stockholm.
- Kamali, M. (2006) *Den segregerade integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*. SOU, Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet.
- Kuusela, K. (1993) *Integration i invandraritäta bostadsområden?* Sociologiska institutionen: Göteborgs Universitet.
- Madsen, B. (2006) *Socialpedagogik. Integration och inklusion i det moderna samhället*. Studentlitteratur: Lund.
- Nationalencyklopedin, internet, www.ne.se (Hämtat 09-11-14)
- Palosuo, L. (2008) *En inventering av forskningen om romer i Sverige*. Uppsala Universitet
- Popoola, M. (2002) *Integration, en samtidsspeglning*. Svenska Kommunförbundet: Stockholm

Rodell Olgaç, Christina (2006). *Den romska minoriteten i majoritetssamhällets skola: från hot till möjlighet*. Stockholm: HLS förlag: Institutionen för samhälle kultur och lärande, Lärarhögskolan.

Roth, H. (2004) ”Romerna: mer utstötta än andra minoriteter” i *Tvärsnitt* 26:2.

Romadelegationen, Internet, www.romadelegationen.se (Hämtat 2009-12-01)

Sahlin, M. (2002) Internet, tal, <http://www.regeringen.se/sb/d/1195/a/6850> (Hämtat 09-11-15)

Skolverket (2007) *Romska barn skolan*

Svenska FN-förbundet, internet, <http://www.sfn.se/press/pressmeddelanden/bristandemanskliga-rattigheter-i-sverige/> (Hämtat 2009-11-24)

Winter Jörgensen, M. & Phillips, L. (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur: Lund.

Artiklar från tidningen É Romani Glinda

Delegationen möter sin referensgrupp (2007:6)
Den romska frågan måste prioriteras (2009:4)
Domino har ordet (2006:2)
DO stämmer Vetlanda kommun (2009:3)
En akademisk syn på romer (2009:2)
Ett vinnande lag (2008:04)
Fel efternamn= ingen bostad (2007:6)
Firandet i Helsingborg (2006:2)
Internationella romerdagen i Enköping (2006:2)
Kämpar för sin son (2007:1)
Lars Ohly på romskt dagis (2005:05)
Mer fokus på romer (2006:5)
Misstro bland romer (2007:6)
Möte på Rosenbad (2009:1)
Notiser (2004:1)
Nytt romskt musikstipendium (2004:6)
Nytt romskt center (2005:4)
Nytt romskt kulturcenter i Malmö (2004:2)
Ny kursplan (2007:5)
När kommer den offentliga upprättelsen? (2008:2)
Revansch till jobb (2005:3)
RKC har hittat hem (2004:1)
Rom och svensk på samma gång (2008: 6)
Romano Zor (2009:4)
Romano Trajo (2007:5)
Romer i svängom på krogen (2006:05)
Romer- Delaktighet och demokrati (2003:6)
Romer i kriminalvården (2007: 3)
Romerna gör sig hörda i Europa (2004:6)
Romerna måste få upprättelse (2009:03)
Romska författare möts (2006:01)
Romska kulturdagar i Gubbängen (2004:6)
Romska klassresenärer (2007:1)
Romska författare möts (2006:1)
Romskt fritidshem i Lund ockuperas (2009:4)
Romskt fritidshem motarbetas (2008:5)
Sista temakonferensen (2007:05)
Skolministern ångrar uttalande- lovar nya satsningar (2006.4)
Temadag romer (2006:2)
Två verkligheter möts (2007:6)
Unga romer på väg (2004:6)
Unga romska kvinnor kan! (2009:1)
Vi måste våga stå för att vi är romer (2006:1)
Välförtjänt pris till stor entusiast (2009:3)

